Του ΠΑΝΤΕΛΗ ΜΠΟΥΚΑΛΑ

Ο «Αερόστατος» του Δημήτρη Παπαχρήστου

Ο Δημήτρης Παπαχρήστος γράφει όπως ανασαίνει. Το ίδιο ελεύθερα και το ίδιο φυσικά. Αυτή όμως είναι η μισή αλήθεια. Η άλλη μισή είναι πως ο μυθιστοριογράφος, διηγηματογράφος και δημοσιογράφος από τον ευβοϊκό Αγιο Γεώργιο Ιστιαίας (γ. 1950) γράφει *για να* ανασαίνει. Το γράψιμο γι' αυτόν, όπως το έχει πει και ο ίδιος αλλά πρωτίστως όπως πιστοποιεί η ενασχόλησή του με την ποικίλη γραφή, είναι εξίσου αναγκαίο με την αναπνοή του. Είναι δηλαδή κάτι πολύ περισσότερο και ουσιώδες από τη μέτρια ή και πολύ μικρή άμβλυνση του ψυχικού και πνευματικού άγχους που λέμε, μαζί με τον Κ. Π. Καβάφη, ότι αποφέρει στον τεχνίτη η ποίηση.

Θυμίζω τα δύο μάλλον στενάχωρα πορίσματα του σημαδεμένου από βαθιά εμπειρία καβαφικού ποιήματος «Μελαγχολία του Ιάσωνος Κλεάνδρου ποιητού εν Κομμαγηνή· 595 μ.Χ.», του 1921. Το πρώτο: «Εις σε προστρέχω Τέχνη της Ποιήσεως, που κάπως ξέρεις από φάρμακα». Και το δεύτερο: «Τα φάρμακά σου φέρε, Τέχνη της Ποιήσεως, που κάμνουνε –για λίγο– να μη νιώθεται η πληγή». «Κάπως» και «για λίγο».

Το ξέρει αυτό ο Παπαχρήστος. Ξέρει επιπλέον και το δημοτικό δίστιχο «Και τα τραγούδια λόγια είναι, τα λεν οι παθιασμένοι,/ πάσχουν να βγάλουν το κακό, μα το κακό δεν βγαίνει». Αρκετά βιβλία του άλλωστε, και πολύ περισσότερο το πρόσφατο, «Ο Αερόστατος» (εκδόσεις Τόπος, 2025), είναι κατάστικτα από αποτυπώματα της δημοτικής ποίησης, η μνήμη της οποίας στις σελίδες του τελετουργείται συνήθως από τη Μάνα, τη μάνα του, και την τρυφερά ισχυρή παρουσία της. Ενας ευεργετικός, διαρκώς αξόδευτος ίσκιος από φως.

Μολαταύτα, ο Παπαχρήστος εξακολουθεί να εμπιστεύεται τη λογοτεχνία και να της δίνεται ακέραιος, δίχως αμφιβολίες και υστεροβουλίες, κι ας ξέρει, μαζί με όλους μας, ότι αδυνατεί ν' αλλάξει τον κόσμο ή να τον ανθρωπέψει, συχνά, δε, αδυνατεί να επηρεάσει έστω λίγους από τους αναγνώστες της. Την εμπιστεύεται ως μέθοδο σταθερής υπεράσπισης της μνήμης και καλλιέργειάς της σε βάθη μεγαλύτερα απ' όσα συγχωρεί η παμφάγα καθημερινότητα. Εννοώ πρωτίστως την ιστορική μνήμη, τη συλλογική, τόσο ευεπηρέαστη και χειραγωγήσιμη.

Ο ίδιος ο Παπαχρήστος είναι η ενσώματη μνήμη όσων ονειρεύτηκαν κάπως διαφορετικά τη μετά την εξέγερση του Πολυτεχνείου νεοελληνική πολιτεία. «Η μνήμη», λέει, «θέλει καλλιέργεια για να μη γίνει χέρσο χωράφι, είναι η ίδια μας η ύπαρξη και αντιστέκεται στη φθορά του χρόνου και σε κάθε μορφή εξουσίας». Καθόλου παράδοξο, μά την αλήθεια, δεν είναι το γεγονός ότι στην εξουσία έχουν βρεθεί –και βρίσκονται ακόμα– οι αρνητές του Πολυτεχνείου και οι χυδαίοι υβριστές του 1973. Οχι βεβαίως ο Παπαχρήστος.

Το έργο και την προσωπικότητα του κορυφαίου αρχιτέκτονα και δημιουργού Δημήτρη Πικιώνη παρουσιάζει η έκθεση «Δημήτρης Πικιώνης. Σχήμα και μορφή», η οποία φιλοξενείται στην Ιερά Μονή Ευαγγελισμού της Θεοτόκου στη Σκιάθο, μέχρι τις 15 Οκτωβρίου (είσοδος ελεύθερη). Στη φωτογραφία, η θέα στον Παρθενώνα από το άνδηρο του Πικιώνη στου Φιλοπάππου.

Στα λογοτεχνικά γραπτά του Παπαχρήστου, όπου το ένα εκβάλλει στο άλλο, για να συγκροτήσουν από κοινού ένα κείμενο διαρκώς ανοιχτό, ενιαίο, μοιρασμένο σε βιβλία-κεφάλαια, η πραγματικότητα συμφύρεται με τη φαντασία. Σαν να τήκονται οι δυο τους στο ίδιο καμίνι, ή από έναν υψηλό πνευματικό πυρετό, συσσωματώνονται αδιαχώριστα, για να αποδώσουν έναν νέο κοινωνικό και πνευματικό χρονοχώρο. Τα αυθεντικά βιώματα συνταιριάζονται με επινοημένα στοιχεία, το δε ιστορικό παρελθόν προβάλλει στο παρόν και επικαθορίζει το μέλλον, συνήθως αρνητικά.

Ο αφηγητής, πάντα πρωτοπρόσωπος ακόμα και στις περιπτώσεις που η διήγηση εκτυλίσσεται σε τρίτο ενικό πρόσωπο, αυτοβιογραφείται, πάλι και πάλι, από βιβλίο σε βιβλίο. Οι ήρωές του δεν εξαντλούνται στην άπαξ χρήση. Δεν είναι αβαθή λογοτεχνικά απεικάσματα αλλά άνθρωποι πλασμένοι από αίμα, αγωνία, διαψεύσεις αλλά και πείσμα. Κατοικούν σε διάφορα βιβλία του σαν διαυγείς ετερώνυμοι του συγγραφέα ή σαν μετουσιώσεις αγαπημένων του προσώπων.

«Μπλέκονταν όλα στο μυαλό του Φαέθοντα», διαβάζουμε στον «Αερόστατο». «Τα βιώματα και τη φαντασία του τα είχε συσσωρεύσει στη μνήμη αλλοιώνοντάς τα, χωρίς να αλλάζει την ουσία τους. Κι αυτά που έζησαν και βίωσαν άλλοι, που τα άκουγε και τα έκανε δικά του». Το συνηθίζει αυτό η λογοτεχνία. Υιοθετεί μνήμες τρίτων, και καμιά φορά τις λεπλατεί, αν έχει την ανάγκη τους για να πει ιστορίες άξιες λόγου και γραφής.

Στη μυθολογία, ο Φαέθων, που το όνομά του κατάγεται από το ρήμα φαέθω = λάμπω, φωτίζω, είναι γιος του Ηλιου και της Κλυμένης. Με απερίσκεπτη αυτοπεποίθηση άρπαξε το άρμα του πατέρα του για να το οδηγήσει, τρόμαξε όμως βλέποντας τον Σκορπιό και έχασε τα νιάτα. Απειλήθηκε τότε με καταστροφή η γη, αλλά πρόλαβε ο Δίας και τιμώρησε την αποκοτιά του Φαέθοντα κεραυνοβολώντας τον.

Ο Φαέθοντας, ο ήρωας του μυθιστορήματος «Ο Αερόστατος», ονειρεύεται να πετάξει μα να μην καεί, σαν να θέλει να επικυρώσει μόνο κατά το θετικό του ήμισυ τον ορισμό του Οκτάβιο Πας για την ποίηση, πως «είναι πτήση και πτώση μαζί». Το παραγκώμι του, Αερόστατος, το χρωστάει στην ατίθαση παιδική του πλικία, που δεν έπαψε να τον οργανώνει πνευματικά και ψυχικά. Οντας ζωηρός και ζόρικος πιτσιρικάς, γαντζώθηκε από το στεφάνι ενός ερασιτεχνικού αερόστατου και, άφοβος, ανέβηκε τρακόσια μέτρα πάνω από τις σκεπές των σπιτιών του χωριού του, στην Εύβοια.

Παραγκώμι λέγεται το παρανόμι ή παρατσούκλι στην Εύβοια, αλλά και σε αρκετά άλλα μέρη της Ελλάδας, όπου ασκείται η ωραία τέχνη της δεύτερης βάπτισης, με νουνό πλέον την ευτράπελα εφευρετική κοινωνία. Η λέξη αυτή δεν είναι η μοναδική ιδιωματική που ανέρχεται ομαλά και αυθόρμητα από τα άπατα της μνήμης του συγγραφέα στην επιφάνεια της λογοτεχνικής γραφής του. Παρά την ομοιογενοποιητική τηλεόραση, η οποία έχει ήδη αποδεχθεί σαρωτικό όπλο, ισοπεδωτικό, τα ιδιώματα και οι διάλεκτοι της ελληνικής συνεχίζουν να αντέχουν, η δε αξιοποίησή τους στη λογοτεχνία αφήνει όλο και βαθύτερα και εντελέστερα αποτυπώματα.

Τα βιβλία του Παπαχρήστου είναι κάτι ανάμεσα σε χρονικά, ημερολόγια εσωτερικών διαδρομών και πολυσυλλεκτικά μανιφέστα, που σχηματοποιούνται μέσα και από την ένταξη στην αφήγηση αποσπασμάτων-αποσταγμάτων από τη σκέψη ποιητών και φιλοσόφων, ιδιαίτερα προσωκρατικών. Μέσα από τις διασταυρούμενες ζωές αφανών, ο συγγραφέας, που δεν διστάζει να εκτεθεί ως πολιτικό ον, βιογραφεί τη μεταπολιτευτική Ελλάδα. Ο Παπαχρήστος, κινούμενος με τη λογική του επείγοντος, θηρεύει όσα τον συγκινούν, λόγια, ποιήματα, γεγονότα, αναμνήσεις, ιστορίες λησμονημένες. Δεν νοιάζεται τόσο να κλαδέψει όσο να τρυγήσει. Και τρυγάει ακόρεστα, βουλιμικά.

Ιδιαίτερη θέση στην πλοκή του «Αερόστατου» κατέχουν δύο μάλλον λησμονημένες μορφές του 1821. Ο Σερραίος οπλαρχηγός Εμμανουήλ Παπάς, πρωτεργάτης της εξέγερσης στη Χαλκιδική, που πέθανε πριν χρονίσει η Επανάσταση, στον Αγώνα, δε, σκοτώθηκαν τρεις γιοι του. Και η Δόμνα Βισβίζη, από την Αίνο της ανατολικής Θράκης. Καπετάνεψε στο μπρίκι «Καλομοίρα» και πολέμησε τους Τούρκους, όταν σκοτώθηκε ο άντρας της ο Αντώνης, από τους πρώτους Φιλικούς, στη ναυμαχία του Ευρίπου, τον Ιούλιο του 1822, και απεβίωσε πάμπτωχη. Διάκονος της μνήμης των δύο επαναστατών είναι ο «Αερόστατος». Θυμίζοντας ότι έπεσαν, «αφ' υψηλά όμως έπεσαν». Ελεύθεροι.

Ο ίδιος είναι η ενσώματη μνήμη όσων ονειρεύτηκαν κάπως διαφορετικά τη μετά την εξέγερση του Πολυτεχνείου νεοελληνική πολιτεία. «Η μνήμη», λέει, «θέλει καλλιέργεια για να μη γίνει χέρσο χωράφι, είναι η ίδια μας η ύπαρξη και αντιστέκεται στη φθορά του χρόνου και σε κάθε μορφή εξουσίας».

«Μπλέκονταν όλα στο μυαλό του Φαέθοντα», διαβάζουμε στον «Αερόστατο». «Τα βιώματα και τη φαντασία του τα είχε συσσωρεύσει στη μνήμη αλλοιώνοντάς τα, χωρίς να αλλάζει την ουσία τους. Κι αυτά που έζησαν και βίωσαν άλλοι, που τα άκουγε και τα έκανε δικά του».